

ЧУДИК Н. О.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
права та процесу*(Тернопільський національний
економічний університет)***БОБРИК М. Б.,**студентка IV курсу
юридичного факультету*(Тернопільський національний
економічний університет)*

УДК 343.81

ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ

У науковій статті з позиції науки кримінально-виконавчого права проаналізовано особливості правового статусу засуджених в Україні.

Ключові слова: засуджений, покарання, ув'язнений.

В научной статье с позиции науки уголовно-исполнительного права проанализированы особенности правового статуса осужденных в Украине.

Ключевые слова: осужденный, наказание, заключенный.

In the scientific article from perspective of science of penal law the peculiarities of legal status of prisoners in Ukraine.

Key words: condemned, punishment, prisoner.

Вступ. Створення, формування правової держави, побудова громадянського суспільства в нашій державі не можливі без надійного правового захисту кожної особи, забезпечення прав і свобод громадянина.

Особливо гостро стоять проблеми дотримання прав і законних інтересів громадян, що опинилися в місцях позбавлення волі, скарги і листи від яких надходять до органів законодавчої і виконавчої влади. Позбавлені свободи громадяни скаржаться на умови перебування у колоніях, слідчих ізоляторах, на тортури і знущання з боку працівників правоохоронних органів. Світова громадськість постійно звертає увагу на порушення в Україні життєво важливих прав людей, які тимчасово або довільно позбавлені свободи. Через грубі порушення прав людини і громадянина Україна займає четверте місце в світі за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини.

Слід зазначити, що проблемами правового статусу засуджених займалися такі провідні українські вчені в галузі кримінально-виконавчого права, як І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, В.П. Севастьянов, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, Ю.В. Чоботарьова та ін.

Постановка завдання. Розкрити поняття та риси правового статусу засуджених; проаналізувати зміст правового статусу засуджених; визначити особливості прав засуджених на особисту безпеку.

Метою роботи є характеристика правових основ статусу засуджених осіб.

Результати дослідження. Поняття правового статусу особи достатньо висвітлене в загальній теорії права і розуміється, звичайно, як правове положення громадянина, або як юридичне закріплення положення громадянина в суспільстві.

М.Я. Гуцуляк зазначає, що під правовим статусом засуджених необхідно розуміти засновану на загальному статусі громадян держави і закріплену в нормативних актах різних галузей права сукупність їх обов'язків, прав, свобод і законних інтересів, що залежать від призначеної судом міри кримінально-правового впливу і від поведінки винного під час її виконання [7, с. 139].

І.Р. Григорян, говорячи про правовий статус засудженої особи, вказує на те, що неодмінно потрібно відзначити головну його специфіку – він існує в межах певного режиму. Цей режим одночасно є нібито зовнішньою умовою існування засудженого, але в той же час є складовою «правового статусу», саме він визначає місце засудженого у відносинах, що складаються в межах місця позбавлення волі, його права і обов'язки. Автор підкреслює, що спеціальні обов'язки засуджених до позбавлення волі у вигляді зобов'язання вчиняти ті чи інші дії не мають за мету заподіяння фізичних страждань. Вони здійснюють великий дисциплінуючий, виховний вплив. Тут мова йде саме про те, що обмеження в правах, яких зазнає особа, засуджена до позбавлення волі, зумовлені тим, що метою виконання покарання є кара, яка неможлива без певних обмежень. Проте ці обмеження не можуть виходити за рамки, встановлені Конституцією України (ст. 63), Кримінальним кодексом України та міжнародними актами з прав людини, але саме їх ідеї лежать в основі законодавства [6].

Як вважає М.Я. Гуцуляк, ретельна регламентація правового статусу засуджених являє собою важливий інструмент їх правового і морального виховання, прищеплення поваги до закону, прав і законних інтересів інших осіб. Закріплення правового статусу засуджених, особливо з урахуванням міжнародних актів, є своєрідним показником прагнення України дотримуватися взятих на себе міжнародних зобов'язань, що, безперечно, позитивно впливає на її міжнародний авторитет [7, с. 140].

М.М. Яцишин у своїх дослідженнях здійснює порівняльний аналіз напрямків функціонування вітчизняної та європейської пенітенціарних систем із забезпечення прав засуджених, як:

- встановлення низки мінімальних стандартів для всіх тих аспектів управління в'язницями, які є суттєво важливими для забезпечення гуманних умов утримання та належного поводження із в'язнями в сучасних прогресивних системах;
- заохочення адміністрації в'язниць до розвитку політики, стилю та практики управління на основі сучасних принципів забезпечення справедливості;
- розвиток у персоналу в'язниць професійних навичок, що віддзеркалюють важливі соціальні та моральні якості його роботи, і створення умов, за яких цей персонал міг би якнайефективніше виконувати свою роботу в інтересах всього суспільства, в'язнів, що перебувають під його наглядом, та його власного професійного задоволення;
- забезпечення основних реальних критеріїв, за допомогою яких адміністрації в'язниць та особи, відповідальні за інспектування умов утримання та управління в'язницями, могли б об'єктивно оцінювати стан справ та ступінь просування до більш високих стандартів [8, с. 481–482].

Зміст правового статусу особи включає такі елементи: основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина [7, с. 139].

Відповідно до ч. 2 ст. 7 КВК України засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим кодексом, законами України і встановлених вироком суду. Ч. 5 цієї статті вказує на те, що дискримінація засуджених за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняється [2].

Законодавець у ст. 8 КВК України визначив основні права засуджених. Зокрема, засуджені мають право:

- на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання. Адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку і умов відбування покарань;

– на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню. Заходи впливу можуть застосовуватися до засуджених виключно на підставі закону; засуджені не можуть бути піддані медичним або іншим подібним дослідженням незалежно від їх згоди;

– звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань. Відповідні заяви подаються у двох примірниках, один з яких з відміткою про отримання залишається у засудженого;

– давати пояснення і вести листування, а також звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами рідною мовою. Відповіді засудженим даються мовою звернення. У разі відсутності можливості дати відповідь мовою звернення вона дається українською мовою з перекладом відповіді на мову звернення, який забезпечується органом або установою виконання покарань;

– на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування від зазначених захворювань;

– на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України;

– отримувати у встановленому законом порядку передачі (окрім речей, що засудженим заборонено мати при собі законом, зокрема зброї, наркотичних або психотропних речовин, прекурсорів);

– на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю, у тому числі щодо тривалості, умов та оплати праці; встановлюється восьмигодинний робочий день, але не більше 40 годин на тиждень. При цьому тривалість робочого дня встановлюється з 7 до 17 години або з 6 до 16 години;

– на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані зі ставленням до релігії, у тому числі на вільний вибір і допуск священнослужителя для відправлення релігійних таїнств і обрядів, за винятком обмежень, передбачених цим кодексом;

– на належне матеріально-побутове забезпечення у порядку, встановленому цим законом та нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України [2].

Слід зазначити, що засудженому гарантується право на правову допомогу. Для одержання правової допомоги засуджені можуть користуватися послугами адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Таке право поширюється і на засуджених осіб, які перебувають на лікуванні у закладах охорони здоров'я.

Засуджені іноземці мають право підтримувати зв'язок із дипломатичними представництвами і консульськими установами своїх держав, особи без громадянства, а також громадяни держав, що не мають дипломатичних представництв або консульських установ в Україні, – з дипломатичними представництвами держави, яка взяла на себе охорону їхніх інтересів, або міжнародними органами чи організаціями, які здійснюють їх захист.

Засудженому гарантується право на побачення у порядку, встановленому КВК України. У разі перебування на лікуванні у закладах охорони здоров'я засуджений має право на короткострокові побачення.

Забороняється безпідставне примусове переривання сну засуджених у нічний час, у тому числі виключно для здійснення перевірки наявності засуджених.

Керівник адміністрації установи виконання покарань несе персональну відповідальність за розміщення засуджених, що прибули до установи. При цьому забороняється розміщення таких осіб у приміщеннях разом із особами, що мають дві або більше судимостей, а також особами, які можуть негативно на них вплинути за своїми психологічними якостями [2].

Ст. 9 КВК України передбачає основні обов'язки засуджених. Отож, засуджені зобов'язані:

- виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно додержуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб;

- виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань;

- ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених;

- з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань.

Невиконання засудженими своїх обов'язків і встановлених законодавством вимог адміністрації органів і установ виконання покарань тягне за собою встановлену законом відповідальність [2].

Слід зазначити, що у кримінальному законодавстві є групи спеціальних норм, орієнтованих на регулювання питань безпеки осіб, що знаходяться в установах виконання покарання.

Відповідно до Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 12.02.2014, № 324/5, підставою для вжиття заходів щодо забезпечення безпеки засуджених осіб є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну.

Приводом для вжиття заходів щодо забезпечення безпеки таких осіб можуть бути:

- заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича;

- звернення керівника відповідного державного органу;

- отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб [3].

К.А. Автухов вказує, що наділяючи осіб даної категорії правом на особисту безпеку, держава не тільки захищає їх від імовірних посягань, але й протидіє можливому вчиненню правопорушень у виправних установах [5, с. 2].

Висновок. Правовий статус засуджених – це сукупність прав, обов'язків і законних інтересів, за юридичним призначенням – ступінь розвитку правового статусу громадян, який здійснюється шляхом його обмеження, конкретизації і доповнення.

Правовий статус засуджених існує в межах певного режиму. Ретельна регламентація правового статусу засуджених являє собою важливий інструмент їх правового і морального виховання, прищеплення поваги до закону, прав і законних інтересів інших осіб.

Змістом правового статусу засудженого є такі елементи: основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина. Слід зазначити, що засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених КВК України, законами України і встановлених вироком суду. Невід'ємним правом засуджених є його право на безпеку.

На сьогоднішній день КВК України ще далекий від досконалості та відповідності як нормам Конституції України, так і міжнародним стандартам поводження із засудженими. А більша частина результатів наукових досліджень щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства та практики його застосування стосовно правового статусу засуджених, на жаль, і досі залишаються незатребуваними з боку Державної пенітенціарної служби України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року із наступними змінами та доповненнями / Відомості Верховної Ради України (ВВР) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року із змінами та доповненнями станом на 21.01.2010 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/conv/page>.
3. Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 12.02.2014, № 324/5 / Відомості Верховної Ради України (ВВР) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0299-14/conv>.
4. Автухов К.А. Законний інтерес у структурі правового статусу засуджених / К.А. Автухов // Питання боротьби зі злочинністю. – 2013. – Вип. 25. – С. 160–173.
5. Автухов К.А. Право засуджених до арешту на особисту безпеку / К.А. Автухов // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 10. – С. 1–6.
6. Григорян І.Р. До питання про правовий статус засуджених до позбавлення волі / І.Р. Григорян // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NPE_2007/Pravo/21070.doc.htm.
7. Гуцуляк М.Я. Правовий статус осіб, засуджених до покарання у вигляді громадських робіт / М.Я. Гуцуляк // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 138–142.
8. Яцишин М.М. Особливості правового статусу засуджених в Україні та правових системах інших європейських держав / М.М. Яцишин // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. пр. / За ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Гриценка, М.Б. Бучка; упор. О.В. Кресін. – К. : Логос, 2010. – С. 480–482.

